

AKİS DERGİSİ
ÜMİT VE HAYAL KIRIKLIĞI
(1954-1957)
1. CİLT
CEMİL KOÇAK

VakıfBank Kùltür Yayınları: 0186
Tarih: 050

AKİS DERGİSİ
ÜMİT VE HAYAL KIRIKLIĞI
(1954-1957)

1. CİLT
CEMİL KOÇAK

Proje Editörü
Dr. Mehmet Yılmaz Akbulut

Kapak ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Kitap Editörü
Aslı Erdoğan

Son Okuma
Didar Ayşe Akbulut

VakıfBank Kùltür Yayınları
Büyükdere Caddesi
No: 97 – Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 212 354 5730
www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2022

ISBN 978-625-7447-98-0
Takım ISBN 978-625-7447-97-3

Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kùltür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı

Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.
Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi Çakmak Caddesi
B Blok No: 29/1/1 Eyüpsultan İstanbul
Telefon: 0212 354 3000
Sertifika No: 46403

1. Baskı: Aralık 2022

AKİS DERGİSİ

ÜMİT VE HAYAL
KIRIKLIĞI

(1954-1957)

1. CİLT

CEMİL KOÇAK

CEMİL KOÇAK

1956 yılında İzmir’de doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini İzmir’de tamamladıktan sonra 1978 yılında SBF BYYO’dan mezun oldu. SBF’de yüksek-lisans ve doktora eğitimine devam etti. Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945), yazarın doktora tezidir. 1985 yılında tamamladığı Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi doktorasından sonra 1991 yılında Siyasal ve Sosyal Bilimler doçenti oldu. 2007 yılında da Sabancı Üniversitesi’nde profesörlüğe yükseltildi. 1984-1999 yılları arasında TÜBİTAK’ta çalışan yazar, halen Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi’nde öğretim üyesi olarak, yakın dönem siyasi tarihimiz ile ilgili araştırmalarını sürdürmektedir.

Yazarın kitapları: *Abdülhamid’in Mirası; Türk-Alman İlişkileri (1923-1939); Umumi Müfettişlikler (1927-1952); Belgelerle Heyeti Mahsusalar; Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası; Geçmişiniz İtinayla Temizlenir; Tek Parti Döneminde Muhalif Sesler; Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası; Türkiye’de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950): (İkinci Parti, İktidar ve Demokratlar, Rejim Krizi, Dönüşüm, Uzlaşma ve CHP İktidarının Sonu), (altı cilt); Recep Peker Konuşuyor: “Disiplinli Hürriyet; CHP Genel Sekreterliği (1930-1945); CHP ve Taşra (1930-1950) (Cilt: 1 Akdeniz Bölgesi); Ayın Karanlık Yüzü; Geçmiş Ayrıntıda Saklıdır; Tarihçinin Eleji; Tarihin Buğulu Aynası; Resmî Tarihe Meydan Okuyorum; Tek Parti: Cumhuriyet ve Şefler; Darbeler Tarihi; Karabekir’in Kavgası; Demokrat Parti Karşısında CHP; Tarih Büyük Harflerle Yazılmaz; İsmet İnönü ve Resmî Tarih; Madalyonun Arka Yüzü ve 27 Mayıs’ın Kayıp Anayasası.*

İÇİNDEKİLER

Sunuş	7
Giriş	13
BİRİNCİ BÖLÜM	
1954	
1-33 Numaralı Sayılar	25
İKİNCİ BÖLÜM	
1955	
34-86 Numaralı Sayılar	117
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
1956	
87-138 Numaralı Sayılar	243
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
1957	
139-181 Numaralı Sayılar	359
BEŞİNCİ BÖLÜM	
<i>Akis'</i> in Gözünden İnkılâplar, Din ve Laiklik, Kadınlar ve Toplum	437
Sonuç	469
Kaynakça	489
Dizin	495

SUNUŞ

Akis dergisini zamanında bayiden alarak okumuş olanlar bugün artık pek seyrelmiştir. Bırakın okumuş olanları, onu hatırlayanlar dahi pek azdır. Sonuç olarak, bugün toplumun büyük bir kısmı için 1954 yılında yayın hayatına başlayan ve 1967 yılının sonuna kadar da aralıksız yayınlanan bir derginin, basın tarihinin tozlu raflarında unutulmaya terk edilmiş olması kaçınılmazdır. Yaşım icabı *Akis*'i, ilkokul dönemimin sonlarında evde görmüştüm. Babam pek çok gazete ve derginin yanında, *Akis*'i de alır ve okurdu.

Elbette o zamanlar mesleğim ve merakım sonucunda, aradan geçen uzun yıllardan sonra, *Akis*'i Ankara, İstanbul ve İzmir'de çeşitli sahaflardan ve kitapçılardan, hatta sokak satıcılarından, eskicilerden öbek öbek toplayacağımı ve tam olmasa da bir *Akis* koleksiyonuna sahip olacağımı düşünemezdim bile...

Bugün ise İnönü Vakfı'nın sitesinde *Akis*'in bütün koleksiyonu meraklıların ilgisine sunulmuş bulunuyor. Eskiler, "marifet iltifata tabidir" derlerdi; bu sözü hatırlayarak vakfın hizmetine teşekkür edilmelidir. Bu sayede *Akis* koleksiyonunu elimizin altında bulundurmak, elbette güzel bir imkân. Benim gibi hayli yüklü bir *Akis* koleksiyonuna sahip olanlar açısından ise nostaljik duygular ağır basıyor gibi...

Akis, her ne kadar bugün artık pek hatırlanmıyorsa da döneminin en etkili siyasi dergisiydi. Bu saptamayı fazlasıyla mübalağalı bulacak olanlar için belki cümleyi şöyle düzeltmeliyim: *Akis*, özellikle 1954-1965 döneminin siyasi açıdan en önemli ve etkili dergilerinden biriydi; belki de en önde geleniydi. Bu bakımdan, birbiriyle ayrıl(a)maz şekilde bağlı bulunan basın ve siyasi tarihimiz açısından üzerinde önemle durulmayı gerektirir.

Ama o da ne? Aradan geçen elli yıldan bu yana, münhasıran *Akis* dergisi hakkında yazılan tek bir kitap bile bulunmuyor! Akademik çevrelerin de konuyla ilgilendiği pek söylenemez maalesef... Şimdiye kadar *Akis* dergisi ve onun yaratıcısı Metin Toker hakkında yapılmış araştırma sayısı da bir elin parmaklarını geçmemektedir!¹ Bu ilgisizliğin nedenini anlamak pek zordur.

1. Bulabildiğim kaynaklar şunlardır: SBF BYYO'dan sınıf arkadaşım gazeteci rahmetli Serhat Hürkan'ın *Üç Dergi Üç İnsan*, Sinemis Yayınları, Ankara, 2006 ve derginin bazı yazılarından bir derleme olarak, Özden Toker ve Kurtul Altuğ'un birlikte hazırladıkları, *Metin Toker'den "Akis"ler*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007.

Akis, yayın hayatında Demokrat Parti (DP) iktidarına karşı muhalefetin simgesi olmuş bir dergiydi. *Akis* olsun Metin Toker olsun, 1954-1967 döneminin siyasi tartışmalarında (belki de 'kavgaları'nda demeliydim) en öndeydiler. *Akis*, sadece haftalık bir siyasi dergi değildi, o DP iktidarına karşı neredeyse bütün muhalefetin sözcüsüydü de. Özellikle de CHP'nin... Bu çerçevede *Akis*, Metin Toker, İsmet İnönü ve CHP, dönemin ayrıl(a)maz 'dörtlü'sü olarak kayda geçmiştir.

Elbette dönemin muhalif yayın organları pek çoktu ve kendi aralarında DP'ye karşı muhalefetin âdeta birleşik cephesini oluşturuyorlardı.² Bu bakımdan

Ve akademik ilgi odağı olarak: Onur Çelebi, *Gazeteciliğe Adanmış Bir Ömür: Metin Toker*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2015; Muhsin Özcan, *Başlangıcından Günümüze Haftalık Haber Dergiciliğinin Gelişim Evreleri (Akis Dergisi Örneği)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996; Şüle Tokatlı, *Metin Toker ve Akis Ekseninde Türk Siyasal Hayatına Bakış*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2018.

YÖK kataloğunda bulunmakla birlikte paylaşımına kapalı olduğu için içeriğini bilemediğim iki tezi de burada anmakla yetiniyorum: Fevzi Karaoğlu, *Akis: 1954-1960 (Siyasal Bir Mücadele Aracı Olarak)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987; Çetin Günöy, *DP'ye Karşı Basın Muhalefeti: Akis Mecmuası Örneği (1954-1961)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

Akademik makalelere gelince: Meltem Önder, "1960 Darbesi Sürecinde *Akis* Dergisi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XIV, Sayı: 28, Bahar 2014; Meltem Şahin, "27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinin Meşrulaştırılma Çabası: 'Akis Dergisi Örneği'", *Turkish Studies*, Volume: 13/10, Spring 2018; Beral Alacı, "Akis Dergisinde Turhan Selçuk Karikatürleri", *Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Ulusal İletişim Kongresi: Gülmenin Arkeolojisi ve Medyada Mizah Olgusu*, (13-15 Mayıs 2010), *Bildiriler Kitabı*. Bu çalışmaların tarihlerine bakıldığında; son birkaç yılda konuya ilişkin merakın uyandırdığı fark edilecektir. Bu ilgi, umarım devam eder.

2. Bu kapsamda *Akis* ile neredeyse aynı tarihlerde yayın hayatına atılan *Forum* dergisini düşünmemek imkânsızdır. Ne var ki *Forum*, içerik itibarıyla *Akis*'ten tamamen farklı bir dergiydi. Dahası *Forum*, uzun zaman 'muhalefet' organı olarak algılanmamış ve kendisini de böyle tanımlamamıştı. Bu bakımdan ele alacağımız dönemde *Akis*'in rakibi değildi ve olamazdı da... Bu konuda özellikle bkz. Diren Çakmak, *Forum Dergisi (1954-1960)*, Libra Yayınları, İstanbul, 2010.

Dergiye yönelik akademik ilgi için de ayrıca bkz. Altan Alaybeyoğlu, *Forum Dergisi ve Planlama Tartışmaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014; Okan İrketi, *Yürütmenin Yetkilerinin Sınırlanması Teması Bağlamında Forum Dergisi Analizi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2010; Ali Somel, *1930'lardan 1960'lara Geçişte Devletçilik ve Planlamanın Dönüşümü: Forum Dergisindeki Tartışmalar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006; Hasan Hüseyin Akkaş, *Forum Dergisinin Öne Çıkış Temel Entelektüellerinin Türkiye'nin Siyasal ve Kültürel Sorunlarına Yaklaşım Biçimleri (1954-1957)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004; İsmet Can, *Forum Dergisinin (1954-1960) 1960 Sonrası Dönemin Siyasal Sistemine Etkileri Üzerine Bir İnceleme*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1993; Birol Şal, *Muhalef Bir Dergi: Forum (1954-1961)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998; Nursel Sağıroğlu, *Forum: An Intellectual Opposition in the DP Period: 1954-1960*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 1990.

Makalelere gelince: Burak Özçetin, "New Liberalism' of Forum Journal", *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, Issue: 12, (2010); Yücel Bulut, "Soğuk Savaş Atmosferinde DP'ye Muhalef Bir Dergi: Forum", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, (2004).

Forum dergisinin de akademisyenlerden yeterli ilgiyi gördüğünü söylemek güçtür.

Akis, tek başına bir silahşor sayılamaz. Bu konuda da mübalağa etmek istemem... Diğer yandan, *Akis* tek başına ana muhalefet grubunu temsil ediyordu. Yukarıda sözünü ettiğim 'dörtlü', ona bu sıfatı kolayca kazandırmak için yeterliydi. Bütün siyasal partiler, gruplar ve kamuoyunun geniş kesimi, *Akis*'i bu sıfatıyla görüyor ve okuyordu. Elbette, iktidar partisi de *Akis*'i böyle görüyordu. Haklı ya da haksız bu imajı o zaman hiç kimse değiştirememişti ve bugün de artık hiç kimse değiştiremez.

Belki bazıları da 1954-1960 dönemi *Akis*'inin, 27 Mayıs 1960 darbesine giden yolu tek başına açtığını ileri sürebilir. Fakat bu da hayli mübalağalı bir değerlendirme olur(du). *Akis*, elbette darbeye giden politik süreçte çok önemli bir işlev görmüştü. Fakat asıl önemli olan husus, onun muhalefetin politik yörüngesini ve ideolojisini çizmesiydi. Bu bakımdan *Akis*, muhalefette yer alan diğer yayın organlarından bariz şekilde ayrılabilir.

Akis, 27 Mayıs darbesinden sonra bir anlamda iktidarda olan bir dergidir. Muhalefetin değil, artık iktidarın sesini aksettirmektedir. Ama tam olarak da değil. Biraz daha ayrıntıya girecek olursak, tam olarak iktidarın kendisini olmasa da belli bir 'ortağı' nı temsil etmektedir. Bu bakımdan da dikkate değerdir. Özellikle 27 Mayısçılar açısından...

1961 seçiminden sonra ise, *Akis* yine iktidarın sesi konumundaydı. Özellikle Başbakan İsmet İnönü'nün ve CHP'nin koalisyonlar sayesinde iktidar olduğu yıllarda bunun böyle görülmemesi zaten imkânsızdı.

Akis, en son 1965 seçimi sonrasında, Adalet Partisi'ne karşı yeniden CHP'nin ve muhalefetin söz(cüs)ü olarak kendini göstermeye çalıştı. Ne var ki Türkiye'nin siyasal iklimi değişmişti, değişiyordu. Bu, 1946-1965 dönemi arasındaki iklim değildi artık... Neredeyse yirmi yıl sürmüş olan 'Demokratlar-Halkçılar kavgası'nın yerini basitçe 'Adaletçiler-Halkçılar' kavgası almadı. Bu, *Akis* açısından alışılmadık, çok farklı bir siyasal ortamı. Ayak uydurmak da kolay değildi.

Nitekim *Akis*, biraz da simgesel bir şekilde, '68 Türkiye'si'ne girilirken, ayak altından çekildi! Hiç kuşkusuz, onu izleyen ve merak eden çok sayıda okuyucusu vardı. Ama genel hatlarıyla eskimişti. Anlaşılan, eskisi kadar, eskisi gibi heyecan vermiyordu. Belki de misyonunu doldurmuştu. Ya da kendisini öyle sayıyordu. Her neyse, yayın hayatına son verirken en azından yakın tarihte kapladığı önemli yerin de farkında ve bilincindeydi. Belki de bu, hem *Akis* için hem de Metin Toket için yeterliydi!

Bu noktada asla unutulmaması gereken ve *Akis* ile karşılaştırılması gereken dönemin önemli bir dergisi de elbette *Kim*'dir. Derginin ilk sayısı 30 Mayıs 1958 tarihlidir. Ancak bu dergi hakkında yapılmış bir araştırmaya rastlamadım.

Bugünden geriye dönüp bakıldığında, *Akis*'i anmamak ve anlamamak, yakın dönem siyasi tarihimizin farkında olmamak anlamına gelir. İşte bu nedenle yıllardan beri arzu ettiğim bir çalışmayı burada okuyuculara sunuyorum: Farklı dönemlerini ele alarak *Akis*'in yaratmış olduğu siyasi etkinin ne(ler) olduğunu gözler önüne sermeye çalışacağım.

Unutulmasın ki *Akis*, DP'ye karşı CHP'nin siyasi ve ideolojik duruşunu çizen, yeniden yapılanmasını sağlayan bir dergiydi. Âdeta muhalefetin belkemiğiydi.

Akis, pek çok yönden incelenebilir. Ben burada onu yakın dönem siyasi hayatımızdaki misyonu açısından ele alacağım. *Akis*, bir döneme damgasını vurmuş bir dergi olarak görülmelidir. Fakat daha da ötesi vardır: *Akis*, kendi nesline ve kendinden sonra gelen nesillere politik bir angajman bırakmıştır. Onun çizdiği politik ve ideolojik istikamet, kendinden sonrakiler tarafından da izlenmiştir. Bir anlamda CHP'nin tarihsel muhalefetinin ana çizgilerini ve dönemin bütün muhalefetinin boyutlarını, tarzını, şeklini, görselliğini; kısacası politik/ideolojik duruşunu oluşturmuş ve bunun sürdürülmesinde de önemli katkıları olmuştur.

Kadro, *Yön* ve *Devrim* gibi 'Türk(iye) solu'nun, Türkiye'de sosyalist akımların önde gelen dergileri hakkında çok sayıda araştırma yapılmış olması, dikkate değer bir husustur. 'Türk(iye) solu' açısından hiç kuşkusuz hayli önem taşıyan bu dergilerin siyasi/ideolojik ağırlıklarıyla orantılı bir şekilde üzerlerinde durulmuş olması anlaşılabilir.

Lakin kendi döneminde ve sonrasında CHP'nin ve bu partinin destekçisi olan çok geniş bir siyasi çevrenin dünya görüşünün şekillendirilmesinde, sözü geçen diğer dergilerle kıyaslandığında en az onlar kadar, hatta kanımca onlardan çok daha etkili olmasına rağmen *Akis*'in unutulup gitmesi pek de anlaşılabilir bir tutum sayılamaz.

Araştırmamın, *Akis*'in Türkiye toplumunun çok önemli bir kesiminde oluşturduğu dünya görüşünün şekillendirilmesi sürecinin anlaşılmasına katkıda bulunacağını umuyorum. *Akis* anlaşılmadan Türkiye'nin zıt siyasi pozisyonlarının, 'kavgaları'nın ideolojik temellerini, ana hatlarını bilebilmek imkânı yoktur sanıyorum.

Yöntemime gelince, *Akis*'in her sayısını kronolojik olarak ele alacağım. Okuyucular, derginin bütün sayılarını incelediğimi bilmelidirler. Fakat içerik itibarıyla önem taşımadığını düşündüğüm ya da yeterince önemli bulmadığım sayılara kronolojik akış içinde yer vermedim. Diğer yandan, kronolojik akış içinde yer vermediğim sayılarda dikkat çekici bulduğum bazı yazılara da değinme fırsatı bulabildim. Okuyucular, zaman zaman tematik olarak ele aldığım konuları da umarım dikkat çekici bulacaklardır.

Akis'in siyasi/ideolojik kurgusunu gözden geçirecek ve analiz edeceğim. Derginin muhalefet anlayışını ve örgüsünü nasıl kurduğunu ve temellendirdiğini

göstereceğim. Neredeyse son yetmiş yıldan bu yana CHP'nin muhalefet çizgisini ve yöntemini şekillendirmiş olmasına dikkat çekeceğim. *Akis*, CHP'nin bu süre içinde dünyayı, toplumu ve politikayı nasıl görmesi gerektiğini şekillendirirken CHP çevresinin dünya görüşünü de tayin etmiştir denilebilir.

Metin Toker'in çok satan kitaplarında yazdıklarıyla da karşılaştırarak aradan geçen zamanda yazarın siyasal görüşlerinde ve yorumlarında değişiklik olup olmadığını da ortaya koymaya çalışacağım. Eğer varsa bunların ne(ler) olduğunu ve kendimce nedenlerini açıklamaya gayret edeceğim. *Akis* ile birlikte Metin Toker'i de –kaçınılmaz olarak– ele alacağım. Bu, birbirinden kop(a)maz ikiliyi birlikte izlemeye çalışacağım.

Okuyuculara, tozlu raflarda unutulmaya terk edilmiş bir dergi koleksiyonunun sadece tarihsel bir merak olmanın ötesinde, günümüzde siyasetin anlaşılmasına ışık tutmaya devam eden tarihsel bir deniz feneri olabileceği duygusunu yaşatmak istiyorum.

Ve bu yaklaşımla *Akis*'in artık tozlar içinde kalmış olan sayfalarını çevirmeye başlıyorum.

GİRİŞ

Akis dergisinin öyküsünü Metin Toker'siz düşünmek imkânsızdır. Toker, dönemin en iyi eğitimini almıştı. Galatasaray gibi dönemin en 'seçkin' ve 'erişilmez' lisesinden, (üstelik) Fransızca öğrenerek birincilikle mezun olmuştu. O dönemde arzu ya da tercih ettiği herhangi bir mesleğe ilk adımını atabilmek için gönlünden geçen herhangi bir fakülteye girebilirdi. Birkaç küçük istisna dışında üniversiteye girmek için –bugün olduğu gibi– ayrıca bir sınava girmeye gerek yoktu. Liseden, olgunluk imtihanı adı verilen bir baraj sınavını başarıyla geçmek bunun için gerekli ve yeterli şarttı.

Onun, ilk hamlede –sadece bir yıl öğrenim görüp, hemen terk edeceği– tıp fakültesine kaydolması da zaten bunun bir göstergesidir. Ama o serbest meslek sahibi olarak başarılı bir hekimlik, 'hariciyeye intisap ederek' başarılı bir diplomatlık ya da hukuktan mezun olarak başarılı bir avukatlık kariyerine hiç göz atmadı bile diyebiliriz!

1927 doğumlu Çetin Altan da önce Galatasaray Lisesini ve ardından da hukuk fakültesini bitirmesine rağmen gazetecilikte karar kılmıştı. O da Toker gibi hayatını kalemle kazanmaya karar vermişti. Unutulmasın ki Toker de 1924 doğumluydu. Her iki ismin de her ne kadar gelecekte politik arenada işgal edecekleri pozisyonlar birbirinden hayli farklı, hatta zıt olacaksa da en azından ilk adımda benzer bir cesaret gösterdikleri asla inkâr edilemez. Sanırım her ikisi de gazeteci doğmuş olmalıdır! Bu tanımlama ne derece doğruysa artık... Elbette, bu iki isme yine Galatasaray Lisesi mezunu ve 1929 doğumlu olan Abdi İpekçi'yi de katmak doğru olur.

Toker, 1948 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Filolojisi'ni bitirecektir. Belki de onun farkı, başkaca meslekdaşlarından pek çoğunun fakültelerini bitirmeden gazeteciliğe devam etmesiydi.

Toker, 1942 yılında mezun olduğu Galatasaray Lisesinin ardından, gazeteciliğe ilk adımını dönemin ünlü gazetesi *Cumhuriyet*'te atacaktır. Unutulmasın ki *Cumhuriyet*, İkinci Dünya Savaşı yıllarının en azından ilk döneminde hükûmet politikasının dışında yer almıştı. Açıkça Alman taraftarlığı yapıyordu ve bu nedenle de iktidarla, bu arada özel olarak Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile başı derde girmişti.

Yunus Nadi de onun ölümünden sonra gazetenin yönetimini ele alan Nadir Nadi de sadece politik olarak değil, belki de bunun doğal bir sonucu olarak bizzat İsmet İnönü'ye karşı hayli mesafeliydiler. Bu tutumun karşılıklı olduğu da elbette

unutulmamalıdır. *Cumhuriyet* 'Atatürkçü'ydü, ama İsmet Paşa'yla da pek geçinmiyordu doğrusu.¹

Toker, uzun yıllar muhabirliğini yaptığı *Cumhuriyet* gazetesinde 1950 yılına kadar çalıştı. Yine hatırlanmalıdır ki *Cumhuriyet* gazetesi, 1945/1946 rejim değişikliği aralığında İsmet İnönü'nün politikasına karşı çıkmıştı. Daha sonraları ise Demokrat Parti (DP)'yi destekledi. Ama bu destek koşulsuz değildi elbette, ihtirazî kayıt altındaydı.²

Ve yine unutulmasın ki Nadir Nadi, 1950 milletvekili genel seçiminde Muğla'dan, DP listesinden bağımsız aday oldu ve seçildi! Nadir Nadi, 1950-1957 döneminde hem DP milletvekili, hem de *Cumhuriyet* gazetesinin yöneticisi ve başyazarıydı!

Nadir Nadi'nin bu dönemde DP iktidarına karşı olan tutumu, nedense pek araştırılmamıştır!³ Hatta *Cumhuriyet* gazetesinin yöneticisinin ve başyazarının iki dönem boyunca DP iktidarının milletvekili olduğunu bilen ya da hatırlayan pek kalmamıştır da denilebilir!

Bu durum gerçekten de ilginçtir. Sanırım *Cumhuriyet* gazetesinin ve özel olarak da Nadir Nadi'nin bu dönemi, gözlerden kaçırılmak istenmiş, âdeta onun siyasi ve gazetecilik geçmişi itinayla temizlenmiştir. Bu konudaki hassasiyetin, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra oluştuğunu ve gerek gazetenin gerekse Nadir Nadi'nin 'Türkiye solu'na dâhil olmasıyla birlikte katmerlendiğini düşünüyorum.

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra, DP iktidarını destekleyenlerin geçmişlerindeki bu 'kara leke' nedeniyle töhmet altında kalmaları ve 'hesap vermek' zorunda bırakılmaları, siyasi arenada 'sorguya çekilmeleri' kaçınılmazdı. Mesele, bu çerçeveye girenlerin ya da 'onlar'dan sayılanların, bu 'ağır itham'dan bir şekilde kurtulmalarının sağlanmasıydı.

1. Bu konuda geniş ve ayrıntılı bilgi için bkz. Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, (2 cilt), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

2. Bu konuda geniş ve ayrıntılı bilgi için bkz. Cemil Koçak, *İkinci Parti, İktidar ve Demokratlar, Rejim Krizi, Dönüşüm, Uzlaşma ve CHP İktidarının Sonu*, (Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları: 1945-1950), (6 cilt), İletişim Yayınları, İstanbul, (2010-2017).

3. Nadir Nadi'nin DP dönemindeki gazeteciliğini ele alan pek az sayıda araştırmayla karşılaşmak şaşırtıcıdır. Bkz. Filiz Gülsevin, *Demokrat Parti Döneminde Nadir Nadi Gazeteciliği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü, İzmir, 2009; Seçil Duman, *Adnan Menderes Dönemi Gazete İncelemesi: Cumhuriyet Gazetesi Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2018; Ayşe Elif Emre Kaya, *Demokrat Parti Politikalarının Cumhuriyet Gazetesinde Ele Alınış Biçimleri (1950-1960)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009. Hemen hemen her üniversitenin bir iletişim fakültesi olduğu hatırlanacak olursa gerek basın tarihimi ve gerekse onun ayrılmaz bir parçası olan siyasi tarihimiz konusundaki bu unutulmuşluğu açıklamak zordur!

Bir o kadar hayret uyandırabilecek bir başka husus da yukarıda sözü edilen tezlerin, aşağıdaki dipnotta ortaya koyduğum şekilde, Nadir Nadi'nin ve *Cumhuriyet* gazetesinin farklı dönemlerini mercek altına alırken bizzat Nadi'nin kendi kitabında yazdığı 'uyarı'yı fazla dikkate almamış olmasıdır!

Unutulmasın ki Nadir Nadi de 1950-1957 yılları arasında, tam yedi yıl boyunca DP milletvekili idi! Bu kadar kısa sürede bu 'acı gerçek'in unutulmuş olmasına elbette imkân yoktu. Ayrıca, Nadir Nadi'nin bu geçmişi, sadece geçmişte kalmış da sayılamazdı. Pek çok kişi, ona bu 'gerçek'i hatırlatmak için fırsat da kolluyor olabilirdi.

Nadir Nadi de bir bakıma tabii bir siyasi refleksle, kendini bu 'acı' ya da 'kara leke'den kurtarmak istemişti elbette. Bunu yapabilmesi o kadar da kolay değildi. Ama diğer yandan, 27 Mayıs 1960 darbesinden hemen önceki dönemde (hatta yıllarda) iktidara karşı tutumu, kendisini savunma pozisyonunda tutabilirdi. Nitekim Nadir Nadi de bunu yapacaktı.

Nadir Nadi'nin 27 Mayıs 1960 darbesinden hemen sonra yayınladığı –ki kanımca darbe nedeniyle yayınlamak zorunda kaldığı– *Cumhuriyet* gazetesindeki eski yazılarından bir derleme, onun DP iktidarına karşı olduğu yolunda 'yeni iktidar'a yönelik bir 'aklama' ya da 'aklanma' çabası olarak da okunabilir. Öyle de okunmalıdır. Gerçekten de Nadir Nadi, *Atatürk İlkeleri Işığında Uyarılar: Bir İflasın Kronolojisi (1950-1960)* başlıklı kitabını, 1961 yılının Haziran ayında yayınlarken⁴ bunu yapmaya çalışıyordu işte...

4. Ben maalesef bu kitabın ilk baskısını hiç görmedim. Elimdeki nispeten yeni bir baskıdır. Kitabın ikinci baskısının ise aradan altı ay dahi geçmeden aynı yılın Kasım ayında yapıldığını görüyoruz. Elimdeki üçüncü baskı, 12 Eylül 1980 darbesinden hemen sonra, 1981 yılının Mart ayında yapılmıştır. Kitabın iki askeri darbeden hemen sonra basılmış olması da ayrıca dikkate değer bir husus olmalıdır! Bkz. Nadir Nadi, *Atatürk İlkeleri Işığında Uyarılar: Bir İflasın Kronolojisi (1950-1960)*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, [1981]. Kitabın özellikle ikinci baskısının önsözüne bakılmalıdır. Burada Nadir Nadi, yukarıdaki değerlendirmem doğrultusunda, 27 Mayıs 1960 darbesinin hemen akabinde kendisine yönelik serzenişleri açık bir dille kaleme almıştır!

Şimdi de 27 Mayıs 1960 darbesinden hemen önceki günlerde Nadir Nadi'nin NATO Genel Sekreteri ile olan görüşmesine geri dönelim en iyisi... Bu görüşmede muhatabı, Nadi'ye gazetecilerin zamanında yazdıkları yazılardan daha sonra, kitap için derleme yapacakları sırada, "işine gelen yazıları toplayıp kendisini halka belli bir 'fikriyat'ın şampiyonu olarak göstermek isteyebileceği" yönünde uyarıda bulunmuş ve Nadi de bu uyarıdan hayli etkilenmişti:

"O sıralarda politika ile ilgili yazılarımdan bir kitap hazırlamayı hiç düşünmediğim için (...) 'ın yerisine zerrece alınmadım, hatta ona hak verdim. Yalnız o an, benim de bütün yazarlık hayatımın birtakım fikir zikzakları içinde geçmiş olabileceği kuşkusu içime sindi. Gerçeği ve iyiyi arayan bir insan, hele günlük politikanın dalgalarıyla da çarpışmak zorunda ise vurmak istediği hedefe dosdoğru uçsun, bu imkânsızdı. Rotasında yürüyen bir geminin dümen suyundaki izler gibi, içten yazarların günlük çalışmalarında sağa sola hafif kaymalar olabilirdi. (...)

27 Mayıs Devrimi olmuş, (...) 27 Mayıs'dan beri adı fazlaca duyulmuş bir sorumlu kişi ile oturmuş konuşuyorduk... (...) Sorumlu kişi, düşük devir ileri gelenleri hakkında sert yargılarda bulunuyor, onlardan söz edilirken 'bey' sıfatını ekleyen olursa, 'Bey deme şuna yahu!' diye çıkışlar yapıyordu. Bir aralık gözleri benim üzerime takıldı. Durup dururken birden alaycı bir ifade ile 'Bir zamanlar siz de onları tutmuşunuz!' demez mi?

Hiç beklemediğim bu gösteri karşısında donakaldım. Kimi tutmuşum? Ne zaman, niçin, ne kadar tutmuşum? Tutulması şimdi suç gibi gösterilmek istenen kimselerden birini vaktiyle Başbakan yapmak suretiyle Atatürk kendisi tutmamış mıydı? Adamlardan ziyade fikirleri yakalamaya çalışan ben, kimi neresinden tutabilirdim? Hayretle uzun uzun kendisine baktığımı gören sorumlu kişi, işi tatlıya bağlamak gereğini duydu ve 'Canım, başlangıçta hangimiz onları tutmadık ki!' diyerek konuyu kapadı.

O kapadı, ama benim zihnim konuya takılmış kalmıştı. Evde, sokakta, matbaada sık sık kendi içime

Kitap, DP iktidar boyunca Nadir Nadi'nin *Cumhuriyet* gazetesinde kaleme aldığı yazılardan oluşuyordu. Ve en önemli tarafı da kendisinin DP iktidarına olan mesafesini –yoksa uzaklığını mı demek gerekirdi, bilemedim– kanıtlama çabasıydı. Böylece Nadir Nadi, kitabının başlığından da anlaşılabilceği gibi, 'yeni iktidar'a ve kendisini de suçlamaya eğilimli belirli bir kamuoyuna ya da meslekdaşlarına yönelik açık bir mesaj veriyor veya vermeye çalışıyordu.

Bu kitabı okuyan herkes, onun en başından beri DP iktidarına karşı mesafeli, uzak, sıcak olmayan –soğuk dememek için böyle yazdım-, dahası eleştirel tutumunun hakkını vermeliydi. O, zamanında pek çok muhalifin yaptığı gibi iktidarı iyi niyetle uyarılmış, fakat bu 'uyarı'larından hiçbir netice alamamıştı. Kanıtı da şimdi yayınlanan kitabında duruyordu zaten.

Nadir Nadi'nin, en azından bazılarının gözündeki, 'şaiBELİ geçmişi'ni bu noktada geride bırakarak, Toker'in *Cumhuriyet* gazetesinde muhabirlik yapmaya başladığını hatırlayarak öykümüze devam edelim en iyisi...

Toker'in, 1950 milletvekili genel seçiminin hemen sonrasında, aynı yılın sonbahar aylarında, yine gazetesinin ve Nadir Nadi'nin yardımıyla Paris'e gazetecilik eğitimine gitmesi, onun uzun süre yurt dışında kalması neticesini doğurdu. Muhtemelen Nadir Nadi'nin DP milletvekili olması, onun hem *Cumhuriyet* ve hem de DP'nin resmî yayın organı olan *Zafer* gazetesinin muhabiri olarak çalışmasına da imkân tanıdı.

çekiliyor, on yıllık yazılarımı günü gününe hatırlamaya çalışıyordum. Genel olarak Atatürk ilkelerine bağlı kaldığıma güvenliydim. (...) Atatürk'ün öldüğü günden beri benliğime sinen bu davranışı DP iktidara geçince yitirmiş olamazdım. Acaba arada zaaf gösterdiğim ya da dalgınlığa kapıldığım anlar var mı idi? (...) Beni kendi hakkımda kuşkuya düşüren sözleri kulaklarımda çınladıkça, bir türlü koleksiyonlara göz atmaya cesaret edemiyordum. Günü geçmiş gazete sayfaları arasında birbirine sırt çevirmiş fikir iskeletleri ile karşılaşmaktan korkum yoktu. Fakat göğsümü gere gere yaptığımı sandığım uyarma görevimde gecikmiştim belki... Bu ihtimali bile, gerçekleştiği takdirde, beni kendi gözümünden düşürmeye yeter sayıyordum.

Kararımı verdim: Demokrat Parti, iktidara geldiğinin daha ilk haftalarında Arapça ezana izin vermek suretiyle Atatürk devrimlerine birinci fiskeyi vurmuştu. Bu, gerçi o kadar önemli bir taviz sayılmayabilirdi. Fakat ne de olsa gericiliğe göz kırpan böyle bir davranış karşısında benim tepkim ne olmuştu? Eğer susmuş isem, bunu bir tür alkış sayanlara hak vermem gerekiyordu. Kendi davasına bakan bir yargıç gibi, merak ve üzüntü içinde, 1950 yılının *Cumhuriyet* koleksiyonunu kitaplıktan indirdim.

DP'nin ilk yanlış adımı karşısında benim ilk uyarma yazım, orada tozlu sayfalar arasında suçsuz, boynu bükük, sessizce yatıyordu. Arkada daha onun gibi kim bilir niceleri vardı. Hiçbir kötü niyetle değil, sadece bir iktidarın başarısına yardımcı olmak, rejimi iflastan kurtarmak, milletimizin ilerlemesini, yükselmesini sağlamak uğruna kaleme alınan o yazıları toplu bir biçimde okurlarıma sunmayı yararlı buldum." Nadir Nadi, *Atatürk İlkeleri Işığında*, s. 9-10.

Bu açıklamanın kitabın ilk baskısında olmadığını, fakat hemen ardından gelen ikinci baskısında yer aldığını belirtmek isterim doğrusu... Nadir Nadi, 27 Mayıs 1960 darbesinin hemen sonrasında kendisini 'temiz' e çıkarma çabasında olduğunu bu satırlarında hayli açık bir şekilde itiraf ediyordu aslında.

Her ne kadar bir süre sonra bu iki imkân ortadan kalksa da Toker, *Yeni İstanbul* gazetesinde çalışabilecektir. Yurt dışında kaldığı sürece Toker, Türkiye'ye hiç gelmedi. Bu bakımdan, onun bu yıllarını ülkede gerçekleşen siyasi 'kavgalar'ın dışında geçirdiğini düşünebiliriz.

DP iktidarında, 1953 yılında ülkeye dönen Toker'in yeniden *Zafer* gazetesinde çalışmaya başlaması, onun DP yöneticileri ile uzun zaman önce başlayan yakınlığının bir sonucu sayılabilir. Her neyse, Toker kısa süre içinde kendi dergisini çıkarmayı planlıyordu. Her zaman Amerikan *Time* dergisini model aldığını belirtmesi ilginçtir. Çünkü Galatarasay Lisesi geçmişi, Fransızca bilgisi ve birkaç yıllık Fransa/Paris tecrübesi sonucunda daha kolay erişebildiği ve izleyebildiği siyasi aktüalite dergilerinin daha ziyade Fransız kökenli olması beklenirdi; en azından mantiken böyle olmalıydı. Mesela, *Paris-Match* dergisini neden model olarak düşünmediğini ya da ona benzer bir dergiyi kendisine model almadığını hiçbir zaman bilemeyeceğiz. Belki yine Amerikan *Life* dergisi gibi...

Belki her iki model de fazlasıyla magazin yönü ve görselliği dolayısıyla göz ardı edilmişti. Zaten bu türden ve hayli okuyucusu olan bir dergi uzun zamandan beri vardı: *Yedi Gün*. Belki bir önemli neden de adı geçen yabancı dergiler gibi görselliğe önem veren bir derginin, Türkiye koşullarında mevcut teknik imkânlarla, aynı kalitede baskısının yapılamayacağıydı.

Akis'in baskı kalitesi hatırlanacak olursa, belki bu husus da dikkate alınmış olabilir. Belirtmeliyim ki *Akis*, teknik imkânlar açısından darlıklar içinde, neredeyse zor seçilebilen görseller ve kötü baskısı ile yayın hayatını sürdürecektir. Bu açıdan *Akis*'in zaten görselliğe dayalı bir dergi olmasına imkân yoktu.

Akis'in 1954 yılının Mart ayında yayınlanması planlanmıştı, ama öyle olmadı. Bu arada Toker, iddialı bir siyasi aktüalite dergisi çıkarmak gibi, mesleki alanda hayli cesaret isteyen bir atılım yaparken diğer yandan da özel hayatında hayli medeni cesaret sahibi olduğunu gösteriyor ve İsmet Paşa'nın kızı Özden İnönü'ye talip olarak onunla aynı yılın Eylül ayında nişanlanıyordu. Kısa bir süre sonra da 1955 yılının Şubat ayında evleneceklerdir.⁵

Dergiyi yayınlayanlar da okuyucuları da herhâlde *Akis*'in bu kadar 'yankı' yapacağını bilemezlerdi. Yine de Özden İnönü'ye talip olduğunda, İsmet İnönü ile Pembe Köşk'te yaptığı ilk görüşmede, damat adayı olarak sorulan sorulara yanıt verirken o andan itibaren gazeteci Metin Toker olmaktan artık çıkmakta olduğunu ya da çoktan çıktığını, bundan sonra –ister istemez– 'İsmet Paşa'nın damadı' olarak tanınacağını ve bilineceğini ona ima eden İsmet İnönü'nün siyasi ve hayat tecrübesinden pek de bir şey anlamamış olması, onun geleceğe yönelik planlarının ve düşüncelerinin hayli naif olduğunu göstermektedir sanırım. İsmet Paşa'nın

5. Metin Toker, *İsmet Paşa'yla 10 Yıl (1954-1957)*, (Cilt: 1), *Akis* Yayınları, Ankara, 1966, s. 34 ve 54-55.

'uyarıları'nı, kendi deyişiyile, 'içinden dudağını bükerek' dinlemesi, bana bunu işaret etmektedir.⁶

Nitekim nikâha kimlerin çağrılacağı dahi politik bir mesele olmuştu. DP'nin önde gelen isimlerine nikâh davetiyesi gitmemesi, elbette Toker'in değil, İsmet İnönü'nün talebidir. Ve bu isimler arasında özellikle iki kişi vardı: Adnan Menderes ile Fatin Rüştü Zorlu. Bu, Toker'in de bundan böyle her işin politik karakterini düşünmesi gerektiğine yönelik açık bir işaretti. Kim bilir belki de açık bir 'uyarı'ydı da...⁷

1954 yılının Mayıs ayında *Akis*'in ilk sayısı çıkarken Metin Toker, henüz 'İsmet Paşa'nın damadı' değildi; evlendiğinde ise *Akis* henüz dört aylıktı! Dışarıdan bakanlar için Toker ve *Akis*, daha önceki siyasi yakınlığından dolayı, DP sempatisiydi. En azından CHP'ye mesafeli bir dergiydi. Toker'in *Cumhuriyet* ve *Zafer* gazetelerinde çalışmış olması, ister istemez ona bu sıfatı kazandırıyor. Onu yakından tanıyan gazeteciler ve politikacılar da herhâlde bu görüşün dışına pek çıkmamışlardı.

Aradan geçen uzun yıllardan sonra dahi, kırk yılın ardından, 1990 yılında yayınlanan kitabında Toker, 1950 milletvekili genel seçimi öncesinde, "İtiraf etmem gereken bir şey varsa, o günler hepimiz az veya çok D[emokrat] P[arti] taraflıydık." diyecektir.⁸ 1954 yılında, DP'nin ikinci kez kazandığı milletvekili genel seçiminden sonra da Toker'in bu duygu ve düşüncesinde henüz keskin bir dönüş olmamıştı.⁹

Nitekim, Metin Toker ile Özden İnönü'nün nikâh törenine DP'li bazı bakanlar da katılmıştı. Ne de olsa Ankara, politika, politikacılar ve yüksek bürokratlar, kısacası ülkenin 'seçkinleri' bakımından küçük, küçücük bir yer sayılırdı! Herkesin herkesi tanıdığı, hatta yakından tanıdığı ya da biraz bildiği bir yerdi. Toker'in kitabında paylaştığı nikâh fotoğrafı da zaten bu 'seçkin davetliler'i bize göstermektedir.¹⁰ Ne de olsa iktidarda ya da muhalefette olsun, siyasi 'seçkinler'in önde olduğu yıllardı bunlar.

6. Metin Toker'in Özden İnönü'ye talip olduğunda İsmet İnönü ile başbaşa geçen görüşmesini aktardığı anekdot için bkz. Toker, *İsmet Paşa'yla 10 Yıl (1954-1957)*, (Cilt: 1), s. 9-10.

7. Toker, *İsmet Paşa'yla 10 Yıl (1954-1957)*, (Cilt: 1), s. 54-55.

8. Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları: 1944-1973: DP'nin Altın Yılları (1950-1954)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s. 18.

9. *Giriş*'i yazarken Metin Toker'in yaşam öyküsünün bir kısmını şu kaynaklardan yararlanarak özetledim: Onur Çelebi, "Gazeteciliğe Adanmış bir Ömür: Metin Toker", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2015; Muhsin Özcan, "Başlangıcından Günümüze Haftalık Haber Dergiciliğinin Gelişim Evreleri (*Akis* Dergisi Örneği)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996; Şüle Tokatlı, "Metin Toker ve *Akis* Ekseninde Türk Siyasi Hayatına Bakışı", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2018. Elbette benim kişisel saptamalarım ve değerlendirmelerim, bu kaynakları hiçbir şekilde bağlamaz.

10. Toker, *İsmet Paşa'yla 10 Yıl (1954-1957)*, (Cilt: 1), s. 54.